

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

DOI: .....

УДК: [930.2:929.73](477.8)«164»К.Вишневецький(093.4)

Олексій Вінниченко

кандидат історичних наук,
доцент кафедри давньої історії України та архівознавства,
Львівський національний університет ім. І.Франка
(Львів, Україна), o.vinnychenko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6330-6918>

ЗАПОВІТ РУСЬКОГО ВОЄВОДИ КНЯЗЯ КОСТЯНТИНА ВИШНЕВЕЦЬКОГО (31 ТРАВНЯ 1641 р.): ОБСТАВИНИ УКЛАДЕННЯ І ВНУТРІШНЯ СТРУКТУРА

*Анотація. Метою дослідження є введення в науковий обіг та формальний аналіз останнього заповіту руського воеводи Костянтина Вишневецького (помер 1641 р.), представника відомого й заможного волинського князівського роду. Положення цього тестаменту спричинили скликання спеціальної сенаторської наради при королівському дворі, у результаті якої окремі передсмертні розпорядження князя було визнано протиправними. Це стало унікальним випадком у відносинах між українськими магнатами та монархом Речі Посполитої. Дотепер зміст останньої волі К.Вишневецького був відомий історикам лише в переказі, навіть існували припущення щодо фальсифікації заповіту, що й обумовлює наукову новизну його публікації. Застосування методики дипломатичного аналізу, що полягає в текстуальній деконструкції та виділенні типових для ранньомодерних тестаментів клаузул, дозволяє підтвердити автентичність заповіту К.Вишневецького. **Висновки.** Форма і внутрішня будова документа типові для тогочасних магнатських і шляхетських тестаментів, порядок диспозицій можна вважати взірцевим, натомість мотивація укладення князем акта останньої волі децю відрізнялася від спонук, характерних для тодішніх заповідачів. Хоча К.Вишневецький призначив кошти на порятунок душі та визначив місце поховання свого тіла, загалом тестатор не проявив себе надміру побожною людиною, також не прагнув досконало впорядкувати свої майнові справи чи запобігти можливим конфліктам навколо його спадку. Вочевидь провідною метою фінальної волі старого князя, децю дезорієнтованого несподіваною смертю останнього сина, стало прагнення забезпечити майбутнє (добробут, майно, освіту, виховання) для внуків й онучок – своїх нащадків по чоловічих лініях. Утілення цього заповідач убачав у призначенні надійних опікунів для малолітніх Вишневецьких із числа кровних і посвоячених родичів, проте саме ця його тестаментова диспозиція,*

як показали події найближчих місяців, стала нереальною до виконання та навіть призвела до того, що підваженою виявилася правомірність самого заповіту.

Ключові слова: *ранньомодерний заповіт (тестамент), спадкування, передсмертні розпорядження, фунеральні практики, князівський рід Вишневецьких, ранньомодерна ментальність, релігійність, шляхта, шляхетський соціум, родинні зв'язки.*

На депутатському сеймику, що відбувся 13 вересня 1610 р., одним із депутатів від Волинського воеводства на чергову річну каденцію Коронного трибуналу було обрано князя Костянтина Вишневецького. Для нього це був уже не перший досвід виконання обов'язків трибунальського судді (вперше обирали депутатом на каденцію 1594/1595 р.)¹, тож він мав добре знати, що під час роботи Трибуналу йому доведеться не лише розглядати різноманітні судові суперечки, але й підписувати численні трибунальські декрети (вироки) та екстракти (виписи) з трибунальських книг, що їх видавали на прохання мешканців українських та інших воеводств Речі Посполитої. І справді, поміж іншими, 9 травня 1611 р. К.Вишневецький завірив своїм підписом випис із трибунальських книг Волинського воеводства декрету у справі про тестамент покійного князя Андрія Олександровича Буремського². Натомість навряд чи К.Вишневецький міг уявити, що мине три десятиліття³ й із трибунальських книг так само буде виданий екстракт, котрий міститиме вирок стосовно заповіту вже самого князя Костянтина... А оскільки книги Коронного трибуналу загинули, то саме завдяки цьому випису копія князівського тестаменту зберіглася до наших днів⁴.

Свій останній заповіт руський воєвода Костянтин Вишневецький уклав 31 травня 1641 р. у власному маєтку у Залозцях незадовго до смерті. Дотепер в історіографії побутувала й інша дата князівської кончини – 25 травня, її поява була спричинена повідомленням Альбрехта Станіслава Радзивілла, котрий занотував про смерть князів Вишневецьких у своєму щоденнику⁵. Однак уже І.Чаманська у своїй ґрунтовній монографії, присвяченій цьому

¹ Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794: Spis. – Cz.I: 1578–1620 / Oprac. H.Gmiterek. – Warszawa, 2017. – S.128, 225.

² Львівська національна наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України (далі – ЛННБ), відділ рукописів. – Ф.5. – Спр.4110. – Арк.17.

³ Ще раз князь Костянтин дав обрати себе суддею-депутатом до Коронного трибуналу від Волинського воеводства в 1636 р., коли йому вже перевалило за 70 років. Про те, що старий магнат таки їздив щонайменше на трибунальську сесію до Любліна і брав там участь у розгляді судових справ свідчить його підпис під декретом від 28 вересня 1637 р. (див.: Biblioteka Jagiellońska. – Zbiory Sekcji Rękopisów. – Sygn 6147 IV. – T.17. – K.87).

⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). – Ф.9. – Оп.1. – Спр.394. – С.1720–1727. Історики віддавна знали про факт укладення князівського заповіту в 1641 р., однак з його змісту було відомо лише стосовно призначення опікуном Яреми Вишневецького, тож навіть виникла думка про фальшування або принаймні неправомірність тестаменту (див.: *Szajnoch K. Dwa lata dziejów naszych: 1646. 1648.* – Warszawa, 1900. – S.223–224; *Tomkiewicz W. Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651).* – Warszawa, 1933. – S.118; *Czamańska I. Wiśniowieccy: Monografia rodu.* – Poznań, 2007. – S.154).

⁵ *Radziwiłł A.S. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełożyli i oprac. A.Przyboś, R.Żelewski.* – T.2: 1637–1646. – Warszawa, 1980. – S.247.

роду, переконливо довела хибність такої дати, указавши, що князь мав померти 31 травня⁶. Дата укладення тестаменту остаточно підтверджує, що відхід його в інший світ не міг настати раніше останнього дня травня, і скоріше всього свою передсмертну волю К.Вишневецький оформив у письмовому вигляді безпосередньо перед кончиною.

На момент смерті князь Костянтин був уже дуже старим чоловіком (як на реалії XVII ст., недаремно А.С.Радзивілл назвав його «старцем»⁷), мав вік 77 років⁸, тож його смерть не могла бути неочікуваною. Однак події, що обумовили укладення заповіту та, імовірно, пришвидшили кінець князя, відбулися двома днями раніше. 29 травня⁹ у Львові помер середній син князя Костянтина – кам'янський староста Юрій (Єжи) Вишневецький. От його смерть у віці 24 років¹⁰ мала виявитися несподіваною та суттєво ускладнити ситуацію в родині Вишневецьких. Єжи був останнім із трьох синів князя Костянтина, адже інші двоє померли (так само передчасно в порівняно молодому віці) кількома роками раніше: старший Януш – у 1636 р., маючи 37 років, молодший Олександр – у 1639 р., маючи 21 рік¹¹.

Між Львовом і замком у Залозцях відстань навпростець становить близько 97 км, а проте князь Костянтин уже фактично через день довідався про смерть свого останнього сина та спадкоємця, тож вирішив невідкладно взятися за написання акта останньої волі. Причини такого поспіху були очевидними, адже будь-які тестаменти, укладені князем раніше (а з огляду на його старість це не видається малоімовірним)¹², зі смертю Єжи втрачали сенс. Перед тим природними спадкоємцями Костянтина мали стати його сини (а від 1639 р. – останній живий син), що навіть не потребувало з його боку спеціального обумовлення у вигляді заповіту. Але передчасна кончина всіх

⁶ Висновок дослідниці ґрунтувався на інформації з листа князя Яреми Вишневецького, написаному 2 червня 1641 р. з тих же Залозців (див.: *Czamańska I. Wiśniowieccy...* – S.154).

⁷ *Radziwiłł A.S. Pamiętnik o dziejach w Polsce.* – T.2. – S.247.

⁸ Такий вік подав Каспер Несецький, указавши, що князь Костянтин народився в 1564 р. (див.: *Korona Polska przy Złotej Wolności Starożytnemi Rycerstwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego Kleynotami, Naywyższymi Honorami, Heroicznym Męstwem y odwagą, wytworną Nauką a naupierwey Cnota, Pobożnością y Świątobliwością Ozdobiona, potomnym zaś wiekom na zaszczyt y nieśmiertelną sławę pamiętnych w tej Ojczyźnie Synow podana przez X. Kaspra Niesieckiego Societatis Jesu.* – T.IV. – Lwów, 1743. – S.551; *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza.* – T.IX. – Lipsk, 1842. – S.359), однак без зазначення джерела інформації. Усім пізнішим дослідникам залишалося тільки дублювати цю дату, хоч щодо К.Вишневецького (зокрема стосовно дружин і дітей) інші відомості К.Несецького не відзначаються точністю, а сучасник останнього Юзеф Александр Яблоновський у своїх генеалогічних таблицях навів дещо інший вік князя Костянтина – 76 років (див.: *Tabulae Jablonovianae ex arboribus genealogicis familiarum slavicarum regni Poloniae etc.* – Norimbergae, 1748. – Tab.11).

⁹ Щодо дати кончини Є.Вишневецького так само немає однастайності у джерелах: згідно зі щоденником А.С.Радзивілла – 21 травня (див.: *Radziwiłł A.S. Pamiętnik o dziejach w Polsce.* – T.2. – S.247), а згідно з листом Я.Вишневецького (див. прим.6) – 29 травня (див.: *Czamańska I. Wiśniowieccy...* – S.244).

¹⁰ *Czamańska I. Wiśniowieccy...* – S.244.

¹¹ *Ibid.* – S.232, 236, 248.

¹² Відомий заповіт К.Вишневецького, укладений ще 20 червня 1606 р. за його перебування в Москві під час самоти (див.: *Czamańska I. Wiśniowieccy...* – S.150–151; ЛННБ, відділ рукописів. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.1584 П. – Арк.137 зв.), однак цей тестамент не міг залишатися актуальним з огляду на надзвичайні обставини його укладення (князь тоді перебував у московському ув'язненні), пізніші шлюби тестатора й народження в нього кількох дітей.

трьох його дорослих синів докорінно змінила ситуацію: на спадок після смерті Костянтина могли претендувати його вдова, доньки і їхні чоловіки (зяті князя), внуки та дальші родичі. Очевидно про малолітніх дітей своїх покійних синів найперше й мав намір подбати старий князь, коли терміново укладав заповіт, прагнучи в такий спосіб забезпечити майнові права внуків і віддати їх до моменту повноліття під надійну опіку. Костянтин замолоду (після ранньої смерті батька) мав за опікунів над собою своїх стриїв та кузена, а впродовж свого довгого життя сам неодноразово здійснював опікунські обов'язки щодо своїх рідних (здебільшого з різних гілок роду Вишневецьких)¹³, тож повинен був добре знати, наскільки життєва доля та цілісність маєтностей його внуків, його нащадків по чоловічій лінії й фактично майбутнє роду Вишневецьких залежить від того, кого він призначить їхніми опікунами у своєму заповіті.

***

Тестамент К.Вишневецького має типову для ранньомодерних шляхетських заповітів будову, структурно складаючись з трьох частин, характерних для більшості тогочасних актів (ще від часів середньовіччя). Початковий протокол порівняно короткий, фактично обмежується одним (хоч і складним) реченням, що містить у собі елементи відразу кількох типових формул. Деякі з них прийнято відносити до основної частини актових документів, але для ранньомодерних тестаментів таке переміщення клаузул, як видається, не було чимось надзвичайним. Протокол у заповіті К.Вишневецького фактично складається з розлогої аренги, в якій обґрунтовано обов'язковість написання останньої волі, убудованої в неї інтитуляції та короткої промудрації («останню волю мою так диспоную»).

Тодішні аренги подавалися у формі філософсько-релігійних розмірковувань і часто конструювалися з фраз, запозичених із різноманітних творів. Тестамент К.Вишневецького у цьому відношенні не став винятком: початкова частина аренги (до інтитуляційної формули) – явне текстуальне запозичення, адже аналогічний (майже дослівно) фрагмент зауважуємо у промові, якою представники посольської ізби ще в передунійний період вітали короля на початку сейму 1563 р.¹⁴, хоч очевидно першоджерелом мав бути якийсь інший твір (скоріше за все латиномовний). У кінцевій частині аренги (вже після інтитуляції) йшлося про конкретні причини укладення князем документа, але й тут уміщено вислів «хто народиться, померти мусить» («kto się rodzi, umrzeć musi»), що є парафразом зі Святого Письма¹⁵.

¹³ Czamańska I. Wiśniowieccy... – S.147, 149.

¹⁴ «Oni mądrzy, stateczni a mężni Polacy, które przodkami swemi zowiemy, widząc wolę Bożą być taką, że tego Pan Bóg z człowieka potrzebuje, aby w bojaźni Jego żyjąc, w porządku wiek swój na świecie wykonał (курсив наш – О. В.), zdobywszy tak wielkiej szerokości ziemię zwolili sobie króla, któremu wszystkę onę wielkość kraju w dożywotny szafunek są poddali» (див.: Źródłopisma do Dziejów Unii Korony Polskiej i W. Księstwa Litewskiego / Drukiem ogłosił A.T.Działyński. – Cz.II. – Poznań, 1861. – Oddz.I. – S.4).

¹⁵ Друга книга Самуїлова (царів) 12:14: «котрий народиться тобі, конче помре» – «qui natus est tibi, morte morietur» (див.: Biblia Sacra vulgatae editionis. – Romae, 1592. – P.266).

Проте важливішими у цій частині аренги стали спонуки, що названі тестатором як причини укладення акта останньої волі: старість, неминучість смерті, прагнення залишити в доброму порядку свій «дім». В останньому випадку, поза сумнівами, малася на увазі не тільки власне домівка, а й родина, що, як уже згадувалося, явно свідчило про прагнення заповідача забезпечити становище та майбутнє роду Вишневецьких. Натомість згадка лише про старість (але не про хворобу) корелюється зі вміщеною тут же волонтарною клаузулою, якою князь Костянтин ствердив, що взявся за укладення тестаменту «здоровий будучи тілом і розумом». Вставку цієї клаузули не слід уважати суто формальністю, обов'язковою для актів останньої волі, адже К.Вишневецький не вважав за потрібне, наприклад, додати, що уклав заповіт із доброї волі й без будь-якого намовляння та примусу, хоч і такі уточнення були властивими для тодішніх тестаментів. Тож можна констатувати, що смерть князя Костянтина не стала результатом тривалої хвороби, а була наглою (наприклад у результаті інсульту чи інфаркту), дійсно спричиненою звісткою про кончину сина, як про це і стверджували сучасники¹⁶.

У лаконічній інтитуляції, яку тестатор вжив для означення самого себе та яка ідентична його підпису під заповітом, привертають увагу два нюанси. По-перше, заповідач назвав себе «Костянтин князь Вишневецький» (а не «князь Костянтин Вишневецький»), що виразно вказує на архаїчне трактування свого князівського титулу (як справжнього господаря-«князя» своїх родових володінь, «князя на Вишнівці»¹⁷), властиве для представників волинських князівських родів¹⁸. Водночас князь не став у тестаменті називатися «Корибутом» (чи «Корибутовичем»), хоча йому не була геть невластивою¹⁹ традиція цього родового іменування (одночасно й назва родового герба), що вказувало на походження роду від князя Дмитра-Корибута (сина великого князя литовського Ольгерда) та «руських князів»²⁰. По-друге, указуючи уряд, який він займав, К.Вишневецький назвав себе «воєводою руських земель». Таке формулювання не свідчило, як може видатися, про якісь претензії князя на зверхність над річпосполитською «Руссю», ішлося лише про посідання ним уряду руського воєводи, очільника Руського воєводства та, відповідно, земель у його складі. Це була друга сенаторська посада, що її займав

¹⁶ Radziwiłł A.S. Pamiętnik o dziejach w Polsce. – Т.2. – S.247. У своїй похоронній промові Якуб Собеський зазначив, що князь Костянтин свого сина «третього смерть перед своєю смертю кілька годин оплакував» (див.: Biblioteka Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Wrocławiu, oddział rękopisów. – Sygn.400. – S.268).

¹⁷ Від батька князь Костянтин успадкував третю частину міста й замку Старий Вишневець (див.: Czamańska I. Wiśniowiec... – S.147).

¹⁸ Див., напр., аналогічне іменування себе князями Острозькими у своїх тестаментх: Демченко Л., Тесленко І. Тестаменти князів Острозьких XVI ст. // Острозька давнина. – Вип.3. – Острог, 2014. – С.269; Іх же. Тестаменти князів Острозьких першої чверті XVII ст. // Там само. – Вип.4. – Острог, 2015. – С.166, 175.

¹⁹ Як видається, до іменування «Корибут» К.Вишневецький удавався, коли його автограф мав репрезентативне значення (див., напр., власноручні підписи князя та його рідних у книзі церковного братства: Czamańska I. Wiśniowiec... – S.152), натомість у приватних листах підписувався так само лаконічно («Костянтин князь Вишневецький»), як і у своєму тестаменті (див.: Яковенко Н. Дзеркала ідентичності: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII ст. – К., 2012. – С.336).

²⁰ Яковенко Н. Дзеркала ідентичності... – С.178–180, 324–336 та ін.

К.Вишневецький: спершу в 1636–1638 рр. він був белзьким воєводою²¹, а у січні 1638 р. отримав номінацію на уряд руського воєводи²². Його попередники на цій посаді, виставляючи документи, так само вживали інтитуляційну формулу «воєвода руських земель»²³.

Основну частину (контекст) тестаменту (та, водночас, понад 80% його тексту загалом) майже повністю зайняла розлога диспозиція, в якій переказано останню волю заповідача. Розпорядження на випадок своєї смерті К.Вишневецький виклав чітко й послідовно, що в тестаментовій диспозиції проявилось у вигляді логічної схеми (зрештою властивої для багатьох ранньомодерних заповітів²⁴) прагматичних указівок, позбавлених абстрактних розважань чи наративів:

- передача душі в руки Бога;
- поховання тіла;
- леґація на костел;
- забезпечення «доживоття» й посагу останньої дружини;
- підтвердження земельних держань та грошові винагороди слугам;
- виконання доньками контрактів, укладених з їхніми чоловіками;
- призначення внукам і внучкам опікунів (водночас виконавців заповіту);
- надання грошової суми для невістки;
- відказування всього рухомого майна внукам;
- реєстрація та зберігання рухомого майна до повноліття внуків;
- виплата всіх грошових записів і боргів;
- обов'язок слуг до подальшої служби;
- прохання до ексекторів виконати останню волю.

Привертає увагу відсутність у тестаменті санкційної клаузули, яка передбачала б покарання для тих, хто наважиться порушити останню волю заповідача, і яка була характерною для багатьох ранньомодерних заповітів²⁵. К.Вишневецький не став, як це часто робили тогочасні шляхтичі-тестатори, погрожувати Страшним Судом своїм рідним та ексекторам, лише просив останніх в усьому виконати його передсмертну волю. Це прикінцеве в диспозиції прохання було вміщено відразу після повторної вказівки про «уконтентування» й «сатисфакцію» для комірників та слуг і стало єдиним випадком, коли тестатор порушив послідовність викладення своїх розпоряджень, повернувшись до сказаного раніше (зрештою на цьому завершивши своє

²¹ Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII w.: Spisy / Oprac. H.Gmiterek, R.Szczygieł. – Kórnik, 1992. – S.72, 275.

²² Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII w. (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka): Spisy / Oprac. K.Przyboś. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S.162, 404.

²³ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – T.XX. – Lwów, 1909. – №1, 6, 39, 74, 81, 102, 104, 111–112, 117, 127, 138, 152, 188.

²⁴ Вінниченко О. Формуляр шляхетського заповіту першої половини XVIII ст. (спроба дипломатичного аналізу) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип.ХІ/ХІІ. – Дрогобич, 2008. – С.536–540.

²⁵ Там само. – С.542.

волевиявлення). Немає також якої-небудь формули умови, що передбачала б можливість скасування заповіту чи окремих його положень за якихось обставин²⁶: очевидно тестатор усвідомлював неминучість смерті та остаточний характер документа. Водночас згадана чіткість і структурованість диспозиційної частини заповіту може свідчити як про завчасну його підготовку, так і про те, що К.Вишневецький до самої смерті справді зберігав притаманну йому за життя ясність розуму.

Завершувала основну частину (контекст) князівського заповіту формула корборації, в якій тестатор окреслював спосіб завірення документа: К.Вишневецький власноручно підписався за присутності п'ятьох свідків – двох духовних і трьох світських осіб. Хоч, власне, свідками їх і не було названо, однак саме такою мала бути їхня функція: їх спеціально закликали для завірення тестаменту (недарма один зі свідків підписався як «особисто запрошений»). По суті підписанти мали засвідчити сам факт написання акта останньої волі та підписання його заповідачем, а у зміст документа їх могли й не посвячувати²⁷. Недаремно князь не став запрошувати, як це робили деякі ранньомодерні тестатори, впливових і «гідних» свідків, здатних своїм авторитетом гарантувати незаперечність волевиявлення заповідача, натомість «ужив» осіб, котрі вочевидь належали до його близького оточення – свого сповідника, місцевого пробоща (а священик костелу у Залозцях, що фактично відігравав роль придворного храму та усипальниці Вишневецьких, так само мав бути тісно пов'язаний із князем Костянтином) і трьох шляхтичів. Із-поміж останніх Адама Клуцького та Яна Бжуховського князь у самому заповіті назвав «моїми приятелями» та просив долучитися до посмертної реєстрації свого нерухомого майна, тож вони радше належали до числа близьких до нього осіб, аніж закликаних ззовні принагідних панів. Водночас такий добір свідків можна пояснити не лише впевненістю князя, що його остання воля не буде піддана сумніву, але й прагненням якомога швидше укласти заповіт, не чекаючи на прибуття «вельможних» свідків. Напевно через ту саму впевненість заповідача в непорушності його тестаментових розпоряджень у корборацію не було внесено вимогу щодо роборації чи облятування заповіту в актах якого-небудь гродського уряду²⁸.

²⁶ Там само. – С.543.

²⁷ *Вінниченко О.* Засвідчення і свідки шляхетських тестаментів першої половини XVIII ст. (за матеріалами Львівського гродського суду) // *Український історичний журнал.* – 2008. – №5. – С.73, 82.

²⁸ В адміністративному відношенні місто Залозці належало до Львівського повіту Руського воеводства (хоч і розміщувалося під самим його кордоном із Кременецьким повітом сусіднього Волинського воеводства), тож юрисдикційно підпорядковувалося Львівському гродському суду/уряду. Недаремно саме тут 5 липня 1632 р. «чесні» Левко Сало і Лаврис Стадник, піддані з міста Залозці (як записали канцеляристи, дідичної власності черкаського старости Костянтина Корибута Вишневецького), склали «тілесну» присягу щодо пожеж на передмісті, де попереднього року вночі з понеділка на вівторок перед святом Вознесіння Богородиці (11/12 серпня 1631 р.) згоріли 65 будинків, за три тижні – ще 2 доми, а у суботу перед Зеленими Святами вже поточного року (29 травня 1632 р.) вигоріло 43 будинки (див.: ЦДАЛ України. – Ф.9. – Оп.1. – Спр.383. – С.2909–2910). Зрештою й у самому тестаменті князь Костянтин згадав, що акт доживоття для своєї останньої дружини свого часу затвердив саме «перед львівськими гродськими актами». Проте волинське походження заповідача, чий родовий маєток – місто Вишнівець (центр чималої частини його володіння) – знаходився у Кременецькому повіті (до 30 км на північний схід від Залозців), не менш імовірним робило подачу його заповіту до одного з «гідних» волинських гродів. Тим більше, що відстань від Залозців до Львова була вдвічі більшою, ніж до Кременця, де діяв замковий

Есхатокол (заклучна частина) князівського заповіту обмежувався типовою датацією та експонентсько-тестаційною субскрипцією. Перша з цих клаузул максимально проста, просторову локалізацію тут наведено лаконічно: поза традиційним «Діялося...» («Działo sie...»), що є калькою з латинського «Actum», указано лише назву населеного пункту («в Залозцях»), без уточнення, де саме відбувалося написання тестаменту – на замку або в палаці (чи навіть в їх конкретному приміщенні?). Час укладення заповіту в його датації подано за григоріанським календарем, тобто зі вказівкою року, місяця та дня, причому зі словесним (не цифровим) їх окресленням. У канцеляріях XVII ст., як і в тогочасних церковних інституціях, для позначення дат зазвичай використовували літургійний календар (із прив'язкою до церковних свят і днів тижня²⁹), тож таке датування заповіту К.Вишневецького, хоч і з зазначенням «року Божого», непрямо свідчить, що до його написання не були безпосередньо залучені ані професійні канцеляристи, ані духовні особи.

Субскрипція містила автограф тестатора, далі відповідно до його заповіді в коробораційній формулі йшли підписи п'яти присутніх при укладенні заповіту свідків. Порядок, в якому вони підписувалися, відрізнявся від їх переліку в короборації (далі в дужках подано номер за порядком їх поіменування у цій клаузулі), оскільки першими підписалися світські особи й уже після них духовні: шляхтичі А.Клунський (3), Ян Турський (5), Я.Бжуховський (4), сповідник Францішек Глошковський (1), ксьондз Ян Черанович (2). Такий порядок підписів може бути й випадковим, а може відображати неформальну ієрархію наближеності свідків до князя Костянтина та/або ступінь їх активності під час укладення заповіту.

Подібно як і сам тестатор, четверо з п'яти свідків додали до свого автографа відповідну фразу (в латинському варіанті «*manu propriae*» або польськомовний відповідник – «*reka swa*»), що свідчила про власноручність підпису. Лише у випадку Я.Черановича бракує такого уточнення, однак немає підстав уважати, що він не особисто підписався під князівським тестаментом (ще більш неймовірна можливість неписьменності пробоща). Якщо князь Костянтин у своєму автографі вказав уряд, який він посідав, то трое шляхтичів-свідків нічого не зазначили про свої посади, отже їх не займали. Це знову ж таки підтверджує, що йшлося не про публічних осіб, а про сусідів чи навіть придворних, чияю життєвою кар'єрою стала служба при князях Вишневецьких. Натомість обоє

суд для місцевого повіту й де тоді урядовав Петро Данилович (одружений із його троюрідною племінницею), а перед тим дев'ять років старостував його син Януш Вишневецький (див.: *Czarnańska I. Wiśniowiec...* – S.144–145, 234; *Urządnicy wołyńscy XIV–XVIII w.:* Spisy / Oprac. M.Wolski. – Kórnik, 2007. – S.63, 160, 184). Однак напевно жодної облятації так і не відбулося, адже навряд чи під час трибунальського засідання у жовтні 1643 р. «уроджений» Лукаш Висоцький, плєніпотент Яреми Вишневецького (як позваної сторони), став пред'являти оригінальний документ (див.: ЦДІАЛ України. – Ф.9. – Оп.1. – Спр.394. – С.1716, 1727), якби мав на руках його завірену копію у формі витягу з гродських актів. Показово, що перший заповіт князя Костянтина (1606 р.) в родинному архіві Вишневецьких відклався саме у вигляді екстракту з Кременецького гроду від 11 листопада 1607 р. (див.: ЛННБ, відділ рукописів. – Ф.91. – Оп.1. – Спр.59. – Арк.235 зв. [с.464]).

²⁹ За літургійним римо-католицьким календарем 31 травня 1641 р. було б окреслене як «п'ятниця назавтра після свята Найсвятішого Тіла Христового» («*feria sexta in crastino festi Sacratissimi Corporis Christi*»). Принаймні саме так позначали цей день в актах канцеляристи Львівського гроду (див.: ЦДІАЛ України. – Ф.9. – Оп.1. – Спр.392. – С.585).

духовних, які засвідчили князівський тестамент, до своїх підписів уважали за потрібне додати не тільки означення власних функцій (відповідно, сповідник та залозецький пробош), але й церковний статус – «брат» («frater») і «ксьондз» («ksiądz»). У випадку Ф.Ґлошковського це вказувало на належність до одного з римо-католицьких чернечих орденів, утім невідомо, до якого саме³⁰.

Як уже зазначалося, А.Клунський, чий підпис стояв першим після автографа тестатора, іменував себе як «особисто запрошений печатник». Тобто свою участь у завіренні заповіту він убачав найперше у прикладенні особистої печатки, хоча короборація не передбачала, що свідки мали, поряд із підписанням, ще й скріпити документ своїми печатками – попри те, що така практика щодо ранньомодерних тестаментів була загальноприйнятою. Справді, при копіюванні заповіту до трибунальського декрету між датацією та субскрипцією було вміщено інформацію про наявність в оригінальному документі чотирьох печаток («Locus sigillorum quatuor»), без уточнення кому вони належали. Оскільки ж оригінал невідомий, то можна лише припускати, що окрім А.Клунського свої печатки до тестаменту приклали сам заповідач і двоє інших світських свідків-шляхтичів.

Загалом у внутрішній структурі заповіту К.Вишневецького привертає увагу мінімальна присутність релігійних компонентів: початкова інвокація та прикінцева апрекація відсутні взагалі; як уже зазначалось, арена має радше прагматичний характер і тестатор не апелював до Страшного Суду; зрештою розпорядження князя щодо душі, хоч уміщені на початку контексту, проте є порівняно короткими (разом із фунеральними вказівками становлять приблизно п'яту частину диспозиції). Що найголовніше, у заповіті бракує специфічної формули «визнання віри» («confiteor»), властивої саме ранньомодерним тестантам³¹: нею тестатори декларували свою релігійну належність, що з огляду на тодішню конфесіалізацію й дисциплінування вірних різних християнських конфесій мало суттєве значення для їх власної світоглядної самоідентифікації. Особливо важливим це було для осіб, котрі вдалися до релігійної конверсії та змінили своє віровизнання, а саме до таких належав і К.Вишневецький, котрий перейшов із православ'я на католицизм ще близько 1595 р. (після цього всі його наступні дружини й діти належали до католицького обряду)³². Натомість у його заповіті релігійна складова хоч і наявна, проте виглядає другорядною, помітно поступаючись сімейно-маєтковим справам, що робить останню волю князя не стільки духовним, скільки правовим і майновим актом. Це може свідчити або про прагматичне ставлення до віри, властиве К.Вишневецькому впродовж усього життя, або про певну душевну зневіру, спричинену поважним віком князя та смертю всіх його синів.

³⁰ Оскільки авторами похоронних промов на смерть старшого сина К.Вишневецького були монахи-бернардинці (див.: Яковенко Н. Дзеркала ідентичності... – С.328; *Czarliński B., Giżycki S. Książę Janusz Wiśniowiecki (1598–1636) w lubelskich kazaniach pogrzebowych / Wprowadz. i oprac. M.Kuran.* – Lublin, 2007. – S.8–9), то можна припускати, що і його сповідник належав до братів Бернардинського ордену.

³¹ *Вінниченко О.* «Своя смерть»: річесполитський шляхтич перед обличчям вічності (за ранньомодерними тестантами) // Повесядження ранньомодерної України: Історичні студії в 2 т. – Т.2: Світ речей і повсякденних уявлень. – К., 2013. – С.286–287.

³² *Яковенко Н.* Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К., 2002. – С.77–78.

***

Навіть побіжний огляд заповіту К.Вишневецького унаочнює його функціональну відмінність від ранньомодерних актів останньої волі. Тобто його форма і внутрішня будова були типовими для тогочасних маїнатських і шляхетських тестаментів, порядок тестаментових диспозицій можна вважати взірцевим, натомість після його прочитання мимоволі виникає питання: яку мету переслідував князь Костянтин, укладаючи такий заповіт? Тодішні тестаменти за своєю суттю були духовними або матеріально-правовими актами, а здебільшого поєднували ті й ті риси. Відповідно річпосполитські шляхтичі-заповідачі в писемному вигляді оформлювали свою останню волю задля порятунку душі чи/або заради впорядкування матеріальних справ, найперше в межах сім'ї. У випадку К.Вишневецького, наскільки можна судити зі змісту його заповіту, жодна з цих цілей не стала превалюючою метою написання документа.

Тестатори прагнули актом останньої волі забезпечити порятунок своєї душі (також душ своїх рідних), для цього призначали численні духовні леґації, записуючи чималу частину власного майна для церкви, конкретних храмів, монастирів або священників на задушні молитви. Так учинив і К.Вишневецький, однак його фундація склала у грошовому відношенні незначну (якщо не сказати мізерну) частку від усього спадку, зрештою кошти було призначено лише одному костелу, фактично «домашньому», котрий водночас виконував роль родової усипальниці. Не став старий князь і детально розписувати свій похорон чи визначати конкретну квоту на фунеральні витрати, обмежившись загальною вказівкою провести погребіння без зайвої помпи. Показовим нюансом, який репрезентував ставлення його до порятунку власної душі, був брак у заповіті прохання до рідних і близьких пробачити йому провини, чим характеризувалися передсмертні розпорядження багатьох тодішніх заповідачів. Натомість він зобов'язав виплатити свої та свого сина борги й подбав про винагороду/компенсацію для слуг, що, однак, можна трактувати радше як прояв його схильності до виконання зобов'язань, аніж у контексті релігійності (такі вибачення та погашення боргів були покликані зняти з душі помираючого будь-які обтяження перед Страшним Судом). Загалом у заповіті старий князь не проявив себе надміру побожною людиною.

Не прагнув К.Вишневецький упорядкувати і свої майнові справи: у заповіті не перелічено всіх маєтностей, тоді як рухоме майно й заборгованості тестатора окреслено загальною, а про борги йому взагалі не згадано (можливо їх дійсно не було). Водночас своїми майновими розпорядженнями князь Костянтин не намагався (хоча саме заради цього деякі шляхтичі й уклали заповіти) запобігти можливим суперечкам і конфліктам серед рідних після його смерті: у тестаменті не було запропоновано, в який спосіб мали поділити спадок його спадкоємці (найперше внуки). Фактично матеріальні диспозиції почасти звелися до підтвердження правових чинностей, котрі й без того мали документальне оформлення (пожиттєві права для вдови й невістки, контракти із зятями), а самим заповітом конкретно було впроваджено такі нові надання (100 тис. злотих для тієї ж невістки, посесії і гроші для слуг та

нерухоме майно для внуків), що жодне з них осібно не можна вважати за визначальну спонуку до укладення тестаменту.

Таким чином, слід гадати, що провідною метою останньої волі старого князя, дещо дезорієнтованого несподіваною смертю останнього сина, стало прагнення забезпечити майбутнє (добробут, майно, освіту, виховання) для внуків та онучок – своїх нащадків по чоловічих лініях. Утілення цього заповідач убачав у призначенні надійних опікунів для малолітніх Вишневецьких із числа своїх кровних і посвоячених родичів, проте саме ця його тестаментова диспозиція, як покажуть уже події найближчих місяців, стала нереальною до виконання й навіть призвела до того, що підваженою виявилася правомірність самого заповіту.

***

При публікації документа збережено оригінальне написання слів, лише модернізовано пунктуацію, уніфіковано вживання великої та малої літер, текст розбито на абзаци. У квадратних дужках подано скорочені, пошкоджені й реконструйовані фрагменти.

***

1641 р., травня 31. Залозці.

Заповіт руського воєводи князя Костянтина Вишневецького

Wiedząc wolą Bożą być takową, iż tego po każdym człowieku potrzebuie, aby w boiazni iego żyjąc w porządku wiek swój skonczył, przeto ia, Constanti xiąże Wiszniowieckie, woiewoda ziem ruskich, poczuwaiąc sie w starości a rachuiąc sie z powinnością moią, że kto sie rodzi, vmrzeć musi, chcąc tedý dom moý w porządku dobrým po smierci swej zostawic, ten testament zdrowý będąc na ciele ý vmýsle, ý z dobrým wzýwaniem on pisząc, ostatnią wolą moie tak disponuie.

Naprzod dusze moie w ręce Panu Bogu moiemu oddawam, prosząc Maiestatu iego Świętego, aby mie nie karał według zasług ý postępów // (1721) moich, ale miłosierdzie swe Święte raczył miec nade mną.

Ciało moie grzeszne w kosciele założeckim w sklepie, gdzie małzonka moia Orszula z Wielkich Kunczyc Mniszkowna leży, zadnych pomp tego mizernego swiata ý ceremoniey, zwłaszcza katafalkow, nie zazýwaiąc, krom zwyklych starodawnych obrzędów koscielnych, w trumnie czarnym falendiszem obiwszy, pochowane być ma.

A iz by sie chwala Boza pomnazala, za dusze moie ý za dusze małzonek moich, także ý dziatki zmarlych, Curs Naswietszeý Panny aby na kazdy dzien byl odprawowany w kosciele założeckim, tedý do pierwszego funduszu nieboszczyka pana Kamienieckiego vczynionego daie ý tym testamentem leguie szęć tysięcy złotych polskich gotowych, ktore w skarbcu są. Ta summa tedý ma być dana na wyderkaf, z ktorey prouisia na xięzą trzech isc ma, ý na muzykow, to iest organiste ý dwoch skrzypkow. Ten Curs iednak ma być odprawowany sprawiedliwie, czego successorowie moi doglądać maia. Do tego

mszÿ dwie zalobne na kazdÿ tÿdzien spiewane za dusze tak moie, iako ÿ małzonek ÿ dziatek mo// (1722)ich odprawowane bÿdz maiȧ a do tego xiadz proboszcz wedlug dawnego zwyczȧiu nabozenstwo odprawowac ma. Kosciol zaczetÿ a niedomurowanÿ successorowie domurowac maiȧ, do ktorego tÿsiaz zlotÿch leguie.

Rosporzadzaiac dom moÿ malzonce moieÿ mileÿ Krÿstÿynie z Komorowa xięznie Wiszniowieckieÿ, woiewodzineÿ ruskieÿ, prawo dozÿwotnie ÿ oprawe przed aktami grodzkimi lwowskiemi zeznane in toto approbuie.

Sługom moim, ktorÿchem doznał cnotÿ, wiarÿ ÿ szczerości, to leguie ÿ rozporzadzam. Panu Wierzbickiemu dozÿwocie na wsi Podberescach zapisuie. Panu Pawłowskiemu Florianowi na wsi Fedorkach. Dambrowskiemu Prokopowi na teÿ maiėtnosci, co teraz trzÿma. Panu Andrzeiowi Dobrzanskiemu na Bokiowne. Panu Janowi Zaborowskiemu na Hnidawie. Marcinowi Chlapowskiemu, Grzegorzowi Badowskiemu, Krzÿsztophowi Piaseckiemu, Woÿciechowi Trawinskiemu na wsiach Białyhgłowach, Nieterpincach ÿ Trzinciu dozÿwocie zapisuie ÿ wedlug zasług ich, abÿ proportionaliter executor testamentu te maiėtności ÿ gruntÿ tak w gaiach, stawach międy nimi pomiarkował. // (1723) Panu Piotrowi Bockowi, panu Piotrowi Lekarskiemu, panu Mikołaiowi Stolskiemu po zlotÿch polskich piaciuset leguie. Grÿgrowi Woÿtowi ÿ Marcinowi Rozanskiemu, iako daninÿ ode mnie trzÿmaiȧ, tÿm testamentem dozÿwocie onÿm zapisuie. Komornikom wszystkim moim za zasługi ich słuszná nagroda ÿ vkontentowanie oddana bÿdz ma, prosze. Pania Skubiedzinȧ przÿ dozÿwociu na wsi Krzÿwczÿcach zachowuie. Pokoiowych ÿ inszeÿ wszystkim rozneÿ czeladzi, białyhgłow, robotnic wedlug zasług ich ma bÿdz popłacona.

Corki moie, Helene Warszÿcka, woiewodzinȧ mazowiecka, Theophile Szÿszkowska, kasztellanowa woÿnicka, te maiȧ wÿrok vczyniç wedlug contractow od malzonkow ich ze mná spisanÿch.

Wnuczeta moie, Dmitra ÿ Constantego, Anne ÿ Barbare, Constantiȧ wprzod Panu Bogu w sieroctwie ich poruczam, a miłosciwie vpraszam ich m[os]ciow, ktorÿchem miłosci za ųywota doznał, ÿ teraz po smierci mam nadzieie po łasce ich m[os]ciow, jasnie wielmoznego jego m[os]ci pana Jakuba Sobieskiego³³, woiewode bełskiego, xiążęcia jego m[os]ci Hieremia Wiszniowieckiego, jasnie wielmoznego jego m[os]ci pana Piotra Szÿszkowskiego, kasztellana woÿnickiego, sÿna mego milego, executorow // (1724) tego testamentu ÿ ostatnieÿ woli moieÿ naznaczam, abÿ ich mość radȧ zdrowȧ ÿ pomocą we wszystkim tÿm sirotom pozostałÿm bÿli, ÿ ku dobremu tÿch sierot, ÿ wÿchowaniu, czwiczeniu staranie swe czynili.

Acz xięzna jeÿ mość Euphrosina s Tarnowa xięzna Wiszniowiecka, sÿnowa moia miła, zostaiac po małzunku z wnuczeniem moim a coreczkȧ zmarłego sÿna mego, tedÿ maiȧ osobliwÿ wzgląd na one, summe sto tÿsiecÿ zlotÿch polskich na dobrach moich dziedzicznÿch Czarnÿm Ostrowie ÿ wsiach, do niego nalezających, oneÿ zapisuie, tudzisz ÿ dozÿwocie na tÿch dobrach, ktore za ųywota nieboszczyk mał ieÿ a sÿn moÿ Jerzÿ, starosta kamionacki, trzÿmał, zachowawszÿ wcale possessorow, ktorzÿ trzÿmaiȧ wsi około Czarnego Ostrowa ode mnie, abÿ wedlug praw swoich kazdÿ w pokoju zostawał, ktorÿch sÿnowa moia krzÿwdziç nie ma.

Rzeczÿ moie wszystkie ruchowe, iako zloto, srebro, tak stołowe, iako ÿ insze, kleÿnotÿ, szatÿ, obicia iedwabne ÿ kobierce, konie, stada, bÿdła tak rogate, iako ÿ nierogate, armate

³³ Прізвище «Sobieskiego» в тексті писар пропустив, тому поставив значок # і дописав із ним прізвище внизу сторінки під останнім рядком.

ÿ wszystkim sprzęt tak domowÿ, iako ÿ woienÿ generaliter wnuczëtom // (1725) moim po zmarlÿch sÿnach moich, to iest xiażëciu Januszu, koniuszÿm koronnÿm, Dmitrowi ÿ Constantemu pozostalÿm totaliter leguie ÿ tÿm testamentem moim daie ÿ daruie.

Corkÿ a wnuczëta moie nie maia nic do tÿch rzeczÿ ruchomÿch, ktore to rzeczÿ przez sług moich, to iest pana Jana Kazimierza Wierzbickiego, pana Florianana Pawłowskiego, pana Piotra Lekarskiego, pana Piotra Boczka, pana Woÿciecha Trawinskiego, ÿ przÿjaciol moich jego m[os]ci pana Adama Klunskiego, jego m[os]ci pana Jana Brzuchowskiego, ktorÿch vpraszam, abÿ spisane na regestrze ÿ rëkami ich podpisane, tÿmze opiekunom pokazać maia ÿ abÿ wcale zostawali do rozrostu lat wnuczãt moich Constantego ÿ Dmitra ich m[os]ciow panow opiekunow vpraszam. A co bÿ miał mol zieść z tÿch rzeczÿ, tedÿ one sprzedac, lubo sługom wedlug zasług ich rozdac, co na vważenie ich m[os]ciow daie, a kto ma od tÿch rzeczÿ moich klucze ÿ registra, abÿ wcale ÿ wiernie oddali.

Summÿ wszystkim przeze mnie w listach, takze dlugi, tak na zapisÿ, iako ÿ recognitie ÿ listÿ tak moie, iako ÿ sÿna mego xiażëcia Jerzego // (1726) zmarlego wzięte, ile sie realnie pokaza, bez zadnÿch zawodow ich mość panowie executorowie, ktorÿch vpraszam, abÿ płacili.

Acz ciëzarÿ prawne tak moie, iako ÿ wnuczãt moich, abÿ ich mość panowie executorowie, ktorÿch vpraszam, abÿ vprãtali, ÿ dlugi z prouentow, z mairności moich wziętÿch, znosili ÿ vprãtali ÿ ku najlepszemu dobremu tÿch sierot przÿwodzili.

A ci sludzÿ, ktorÿmem dozÿwocie vczynil, powinni będac kazdÿ z nich wedlug vocatieÿ sweÿ sluzÿć, takze komornikom, ktorÿ dawnieÿ słuza, vkontentowanie bÿdz ma, ÿ tÿm wszystkim satisfactia vczynic, iz ich mość panowie executorowie maia, vpraszaiac ÿ powtore tÿchze ich mościow panow executorow, abÿ te ostatnia wole moie wÿkonali ÿ we wszystkim dosÿc vczynili.

Ktorÿ to testament rëkã moia wlasna podpisawszÿ przÿ bÿtności moieÿ³⁴ jego m[os]ci xiezdza Franciszka Gloszkowskiego ÿ xiezdza Jana Czeranowicza, proboszcza zalozieckiego, tak spowiednika, ÿ przÿ bÿtności ich mosciow, jego m[os]ci pana Adama Klunskiego ÿ pana Jana Brzuchowskiego ÿ pana // (1727) Jana Turskiego, ktorÿchem vÿÿl, abÿ sie na tÿm testamencie ostatnieÿ woli meÿ podpisali.

Działo sie w Załoscach roku Panskiego tÿsiac szescset czterdziestego pierwszego miesiaca maia trzÿdziestego pierwszego dnia.

Locus sigillorum quatuor.

Constanti xiaże Wiszniowieckie, woiewoda ziem ruskich, rëkã swã.

Oczewisto prosonÿ pieczëtarz Adam Klunskÿ, m[anu] pr[opri]ae.

Jan Turskÿ, rëkã swã.

Jan Brzuchowskÿ z Brzuchowa, m[anu] pr[opri]ae.

Frater Franciscus Gloszkowskÿ, confessarius, m[anu] pr[opri]ae.

Xiazd Jan Czeranowicz, proboszcz zalozieckÿ.

*Центральний державний історичний архів України,
м. Львів. – Ф.9. – Оп.1. – Спр.394. – С.1720–1727.
Копія, уписана у трибунальський декрет від 22 жовтня 1643 р.*

³⁴ Слово «моіеÿ» тут зайве, очевидно дописано випадково.

Переклад

Відаючи Божу волю бути такою, що того по кожній людині потребує, аби в боязні його живучи, у порядку свій вік скінчив, тому я, Костянтин князь Вишневецький, воевода руських земель, почуваючись у старості та рахуючись із моїм обов'язком, що хто народиться, померти мусить, бажаючи тоді мій дім у доброму порядку після своєї смерті залишити, цей тестамент, здоровий будучи тілом і розумом, і з добрим ужитком його пишучи, мою останню волю так диспоную.

Насамперед мою душу в руки Пану Богу моему віддаю, прохаючи його Святий Маєстат, щоб мене не карав відповідно до моїх заслуг і поступків, але своє Святе милосердя зволив мати наді мною.

Мое грішне тіло у залозецькому костелі у склепі, де моя дружина Оршула з Великих Кунчиць Мнишківна лежить, жодних помп цього мізерного світу та церемоній, особливо катафалків, не застосовуючи, крім звичайних стародавніх церковних обрядів, у труні, оббивши [її] чорним фалендишем, поховане бути має.

А щоби Божа хвала примножувалась, за душу мою і за душі моїх дружин, також і померлих діток, Курс Найсвятішої Панни аби кожного дня був відправляний у залозецькому костелі, тоді до першої фундації покійника пана Каменецького вчиненої даю їм цим тестаментом легую шість тисяч польських злотих готівкових, котрі у скарбниці є. Та сума тоді має бути передана на видеркаф, з якої відсотки на трьох священиків мають іти, і на музик, тобто органіста і двох скрипалів. Той Курс однак має бути відправляний справедливо, чого мої спадкоємці доглядати повинні. До того дві жалобні меси кожного тижня співані за душі як мою, так і моїх дружин і дітей відправляні бути мають, а для того ксьондз-пробоц згідно з давнім звичаєм богослужіння відправляти має. Костел розпочатий і недобудований спадкоємці домурувати мають, на який тисячу злотих легую.

Розпоряджаючи мій дім моїй милій дружині Кристині з Коморова княгині Вишневецькій, руській воеводині, пожиттєве право й оправу, визнані перед львівськими і родськими актами, в усьому апробую.

Моїм слугам, яких пізнав чесноти, віру і щирість, то легую та розпоряджаюсь. Панові Вежбіцькому доживоття на селі Підберезцях записую. Панові Павловському Флоріанові на селі Федірках. Домбровському Прокопові на тій маєтності, що тепер тримає. Пану Анджеєві Добжанському на Бокіївні. Пану Янові Заборовському на Гнідаві. Марцинові Хлаповському, Їжегожеві Бадовському, Кшиштофові Пясецькому, Войцехові Травінському на селах Білоголовах, Нетерпинцях і Тростянцеві доживоття записую і згідно їхніх заслуг, щоб пропорційно езекутор тестаменту ті маєтності та ґрунти так у гаях, ставах між ними виміряв. Пану Пьотрові Боцкові, пану Пьотрові Лекарському, пану Миколаєві Стольському по п'ятеот польських злотих легую. Григрові Війтові та Марцинові Розанському, які данини від мене тримають, цим тестаментом доживоття оним записую. Усім моїм комірникам за їхні заслуги слухна нагорода й уконтентування віддана бути має, прошу. Пані Скубєдину при доживоття на селі Кривчицях залишаю. Покойових та іншої всієї різної челяді, жінок, робітниць [винагорода] відповідно до їхніх заслуг має бути виплачена.

Мої доньки, Гелена Варшицька, мазовецька воеводина, Теофіла Шишковська, війницька каштелянова, ті мають зречення вчинити згідно з контрактами, укладеними їхніми чоловіками зі мною.

Моїх внучат, Дмитра та Костянтина, Анну й Барбару, Констанцію насамперед Пану Богу в їх сирітстві доручаю, та ласкаво прошу їх милостей, котрих милості за життя пізнав і тепер після смерті маю надію по ласці їх милостей, ясновельможного його милість пана Якуба Собеського, белзького воєводу, князя його милість Єремію Вишневецького, ясновельможного його милість пана Пьотра Шишковського, войницького каштеляна, мого милого сина, екекуторів цього тестаменту та моєї останньої волі призначаю, аби їх милість здоровою радою й поміччю в усьому тим позосталим сиротам були та до добра й виховання, навчання тих сиріт своє старання чинили.

Княгиня ж її милість Евфрозина з Тарнова княгиня Вишневецька, мила моя синова, залишаючись після чоловіка з моїм внучатком і донечкою померлого мого сина, тоді маючи особливий погляд на неї, суму сто тисяч польських злотих на моїх дідичних маєтках Чорному острові та селах, приналежних до нього, їй записую, також і доживоття на тих маєтках, які за життя покійник її чоловік і мій син Єжи, кам'янський староста, тримав, залишивши цілковито посесорів, котрі тримають села навколо Чорного острова від мене, аби згідно зі своїми правами кожний у спокої зоставався, котрих моя синова кривдити не має.

Мої речі всі рухомі, як золото, срібло, так столове, як і інше, клейноди, шати, едвабне оббиття й коверці, коні, стада, бидло так рогате, як і нерогате, зброю та все спорядження так домашнє, як і військове генерально моїм внучатам по померлих моїх синах, тобто князеві Янушу, коронному конюшому, позосталим Дмитрові й Костянтинові цілковито легую й тим моїм тестаментом даю та дарую.

Мої доньки і внучата не мають нічого до тих рухомих речей, які то речі моїми слугами, тобто паном Яном Казимежом Вежбіцьким, паном Флоріаном Павловським, паном Пьотром Лекарським, паном Пьотром Бочком, паном Войцехом Травінським, та моїми приятелями його милість паном Адамом Клунським, його милість паном Яном Бжуховським, котрих прошу, аби переписані в реєстр та підписані їхніми руками, тим же опікунам показати мають і аби у цілості залишалися до зростання років моїх онучат Костянтина і Дмитра їх милостей панів опікунів прошу. А що би мала міль з'їсти з тих речей, тоді їх продати, або слугам відповідно до їхніх заслуг роздати, що на розсуд їхніх милостей даю, а хто має від тих моїх речей ключі та реєстри, аби у цілості й вірно віддали.

Усі суми мною в листах, також борги, так на записи, як і рекогніції й листи так мої, як і мого сина князя Єжи померлого взяті, якщо реальні покажуться, без жодних викрутів їх милість пани екекутори, котрих прошу, аби платили.

Правові ж обтяження так мої, як і моїх онучат, щоб їх милість пани екекутори, котрих прошу, аби прибирали, і борги з прибутків, узятих із моїх маєтностей, усували і прибирали та до найкращого добра тих сиріт приводили.

А ті слуги, котрим я доживоття вчинив, повинні будуть кожен із них згідно зі своїм покликанням служити, також комірникам, котрі давніше служать, уконтентування бути має, і тим усім сатисфакцію вчинити, що їх милість пани екекутори мають, благаючи й повторно [прошу] тих же їх милостей панів екекуторів, аби ту мою останню волю виконали та в усьому досить вчинили.

Який то тестамент моєю власною рукою підписавши в моїй³⁵ присутності його милості ксьондза Францішка Глошковського і ксьондза Яна Черановича, залозецького пробоща, так сповідника, та у присутності їхніх милостей, його милості пана Адама Клузького й пана Яна Бжуховського та пана Яна Турського, котрих я вжив, аби на цьому тестаменті моєї останньої волі підписалися.

Діялося у Залозцях року Божого тисяча шістсот сорок першого місяця травня тридцять першого дня.

Місце печаток чотирьох.

Костянтин князь Вишневецький, воєвода земель руських, своєю рукою.

Особисто запрошений печатник Адам Клузький, рукою власною.

Ян Турський, своєю рукою.

Ян Бжуховський зі Бжухова, рукою власною.

Брат Франциск Глошковський, сповідник, рукою власною.

Ксьондз Ян Черанович, залозецький пробощ.

REFERENCES

1. Czamańska, I. (2007). *Wiśniowieccy: Monografia rodu*. Poznań. [in Polish].
2. Demchenko, L., Teslenko, I. Testamenty kniaziv Ostrozkykh pershoi chverti XVII st. *Ostrozka davnyna*, 4, 149–176. [in Ukrainian].
3. Demchenko, L., Teslenko, I. Testamenty kniaziv Ostrozkykh XVI st. *Ostrozka davnyna*, 3, 243–281. [in Ukrainian].
4. Działyński, A.T. (Comp.). (1861). *Źródłopisma do Dziejów Unii Korony Polskiej i W. Księstwa Litewskiego, II*. Poznań. [in Polish].
5. Gmiterek, H. (Comp.). (2017). *Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794: Spis, 1: 1578–1620*. Warszawa. [in Polish].
6. Gmiterek, H., Szczygieł, R. (Comps.). (1992). *Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII w.: Spisy*. Kórnik. [in Polish].
7. Kuran, M. (Comp.). (2007). *Bonaventura Czarliński, Stefan Giżycki: Książę Janusz Wiśniowiecki (1598–1636) w lubelskich kazaniach pogrzebowych*. Lublin. [in Polish].
8. Prochaska, A. (Comp.). (1909). *akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, XX*. Lwów. [in Polish].
9. Przyboś, A., Żelewski, R. (1980). *Radziwiłł Albrecht Stanisław: Pamiętnik o dziejach w Polsce, 2: 1637–1646*. Warszawa. [in Polish].
10. Przyboś, K. (Comp.). (1987). *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka): Spisy*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź. [in Polish].
11. Szajnocha, K. (1900). *Dwa lata dziejów naszych: 1646. 1648*. Warszawa. [in Polish].
12. Tomkiewicz, W. (1933). *Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651)*. Warszawa. [in Polish].
13. Vinnychenko, O. (2008). Formular shliakhetskoho zapovitu pershoi polovyny XVIII st. (sproba dyplomatychnoho analizu). *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk, XII/XII*, 527–555. [in Ukrainian].
14. Vinnychenko, O. (2008). Zasvidchennia i svidky shliakhetskykh testamentiv pershoi polovyny XVIII st. (za materialamy Lvivskoho grodzkoho sudu). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 5, 68–87. [in Ukrainian].
15. Vinnychenko, O. (2013). «Svoia smert'»: richpospolytskyi shliakhtych pered oblychchiam vichnosti (za rannomodernymy testamentamy). *Povsiakdennia rannomodernoi Ukrainy, 2: Svit rechei i povsiakdennykh uiavlennia*, 272–296. Kyiv. [in Ukrainian].

³⁵ Слово «моїй» тут зайве, очевидно дописано випадково.

16. Wolski, M. (Comp.). (2007). *Urządnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku: Spisy*. Kórnik. [in Polish].
17. Yakovenko, N. (2002). *Paralelnyi svit: Doslidzhennia z istorii uiaulen ta idei v Ukraini XVI–XVII st.* Kyiv. [in Ukrainian].
18. Yakovenko, N. (2012). *Dzerkala identychnosti: Doslidzhennia z istorii uiaulen ta idei v Ukraini XVI – pochatku XVIII st.* Kyiv. [in Ukrainian].

OLEKSII VINNYCHENKO

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Docent of the Department of the Ancient History of Ukraine and the Archival Studies,
I. Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine), o.vinnychenko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6330-6918>

THE TESTAMENT OF KOSTIANTYN VYSHNEVETSKYI, RUTHENIAN VOIVODE (MAY 31, 1641): CIRCUMSTANCES OF COMPOSITION AND INTERNAL STRUCTURE

Abstract. *The article aims to introduce into the scientific circulation and to do a formal analysis of the last will of the Ruthenian governor Kostiantyn Vyshnevetskyi (died in 1641), who was a representative of the well-known and prosperous Volyn princely family. Some statements of this testament prompted the convening of a special senatorial meeting at the royal court, as a result of which specific death orders of the prince were declared illegal: this consequence became a unique case in relations between the Ukrainian princes and the monarch of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Up till now, the content of K. Vyshnevetskyi's last will was known to historians only in translation. There were even some assumptions about its evident falsification. Therefore its publication and analysis is a scientific novelty. The proper application of the diplomatic analysis, which consists of the textual deconstruction and isolation of clauses typical for the early-modern texts, allows us to confirm the authenticity of K. Vyshnevetskyi's testament. **Conclusions.** The form and internal structure of K. Vyshnevetskyi's testament are typical for the magnate and noblemen testaments of that time; the order of testamentary dispositions can be considered exemplary. K. Vyshnevetskyi assigned funds for the salvation of his soul and determined the burial place of his body. However, the tester did not approve himself neither an overly pious man, nor did he seek to perfect his property affairs or to prevent possible conflicts over his inheritance. The principal purpose of the last will of the old prince, somewhat disoriented by the sudden death of his last son, was the desire to secure the future (i.e. welfare, property, education, and upbringing) for the grandchildren and grandchildren – their offspring of the male line. The embodiment of this testament was the appointment of reliable guardians for the juniors of Vyshnevetskyi among his blood and adopted relatives. However, it was his testamentary disposition, as the events of the coming months proved, that it was unrealistic to fulfill and even led to self-righteousness.*

Keywords: *early modern acts of last will (testament), inheritance, death orders, funeral practices, the princely family of Vyshnevetski, early modern mentality, religiosity, gentry, gentry social, family ties.*